

<https://doi.org/10.31861/mediaforum.2023.1.161-181>

УДК: 321/324

© Тетяна Федорчак¹

ВПЛИВ ІНТЕРНЕТУ НА ФОРМУВАННЯ ВІРТУАЛЬНИХ СПІЛЬНОТ ТА РОЗШИРЕННЯ МЕЖ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УМОВАХ ШИРОКОМАСШТАБНОЇ ВІЙНИ З РФ

Мета статті полягає у дослідженні соціального впливу застосування е-комунікацій на стан громадянського суспільства України в умовах широкомасштабної війни проти рф. Для досягнення поставленої мети авторка обґрунтувала політичну складову впровадження е-комунікацій, особливості, специфіку і відмінності територіальних та віртуальних спільнот ГС, визначила способи протистояння негативним ефектам маніпулятивних механізмів країни агресора. У статті використано статистичний, порівняльний, моніторинговий методи, системний і функціональний методологічні підходи.

161

Авторка доводить, що розвиток е-комунікацій є передумовою для змін у діяльності організацій, спільнот і політиків, яка стає все прозорішою і повинна відповідати на очікування ГС, що активізується. Зміни відбуваються у державних і недержавних органах, забезпечуючи доступ до них, посилюючи прозорість, підвищуючи можливість для громадян брати участь у процесі прийняття рішень тощо. Політика значно залежить від думки громадян, їх спільнот і організацій. Політична влада стає більш децентралізованою, а центрів влади стає все більше. Інтернет веде до її децентралізації, до формування моделі нового типу демократії, завдяки конвергентним процесам між представницькою і прямою демократією. Громадяни отримують все більше інформації в реальному часі і рішення щодо політики та політиків надходять у реальному часі. Підтримка технологій Інтернет-повідомлень збільшує можливості громадян брати безпосередньо

¹ Доктор політичних наук, професор кафедри суспільних наук Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу. E-mail: tetiana.fedorchak@gmail.com; <https://orcid/0000-0002-8404-5526>.

участь у політиці. Аналіз об'єднуючих та мережевих особливостей нового типу е-демократії й інших характеристик, з якими вона пов'язана – протестні та антисистемні рухи, трансформуються у напрямі «розумних спільнот» чи «розумних натопнів», оскільки їх дії реалізуються одночасно у віртуальному та реальному просторі.

Ключові слова: е-демократія, е-комунікації, е-урядування, політична влада, децентралізація, громадянське суспільство, безпекова політика.

The Influence of the Internet on the Formation of Virtual Communities and Expansion of Boundaries of Civil Society during the Large-Scale War with the Russian Federation

The purpose of the article is to study the social impact of the use of e-communications on the state of civil society of Ukraine in the conditions of a large-scale war against the Russian Federation. To achieve the goal, the author substantiated the political component of the introduction of e-communications, features, specificity and differences of territorial and virtual communities of GS, determined ways to counter the negative effects of the manipulative mechanisms of the aggressor country. The article uses statistical, comparative, monitoring methods, systemic and functional methodological approaches.

The author proves that the development of e-communications is a prerequisite for changes in the activities of organizations, communities and politicians which is becoming more and more transparent and must meet the expectations of the increasingly active HS. Changes are taking place in state and non-state bodies, providing access to them, increasing transparency, increasing the opportunity for citizens to participate in the decision-making process, etc. Politics largely depends on the opinion of citizens, their communities and organizations. Political power is becoming more decentralized, and there are more and more centers of power. The Internet leads to its decentralization, to the formation of a model of a new type of democracy, thanks to convergent processes between representative and direct democracy. Citizens are getting more and more information in real time and decisions about politics and politicians are coming in real time. Support for Internet messaging technologies increases opportunities for citizens to directly participate in politics. Analysis of unifying and network features of a new type of e-democracy and other characteristics, with which it is connected – protest and anti-system movements, are transformed in the direction of “smart communities” or “smart

crowds”, because their actions are implemented simultaneously in virtual and real space.

Keywords: *e-democracy, e-communications, e-government, political power, decentralization, civil society, security policy.*

Постановка проблеми. Зміни в політиці, пов’язані з цифровізацією комунікацій, розпочалися з трансформації публічної сфери та громадянського суспільства, які є основою сучасних об’єднань громадян, різних організацій, партій та партійно-політичних систем. Вказані спільноти не можуть існувати без підтримки певних груп суспільства (класів, соціальних, професійних, етнічних груп тощо), інтереси яких вони прагнуть представляти та захищати. Громадянське суспільство (ГС) нині сприймається найперше як інститути, організації, спільноти й особи, що відрізняються від держави і не пов’язані з економічним розвитком, а мають характер добровільних об’єднань, заснованих на комунікаційній структурі публічної сфери. Показником існування ГС, з його здатністю чинити тиск на державу, є досягнення певних цілей і задоволення інтересів соціальних спільнот. Основним засобом досягнення цих цілей, на наш погляд, є ЗМІ, які формують громадську думку, а від неї, в свою чергу, залежать об’єднані спільноти і ті ж політичні партії. Місце старих традиційних медіа, що висвітлювали актуальні політичні події, нині зайняв Інтернет, який суттєво впливає на зміни політики держав, що значно актуалізує заявлену проблему.

163

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблеми, пов’язані з трансформацією публічної сфери, ГС та цифровізацією комунікацій, викликають інтерес у багатьох науковців, які досліджують соціальні та поведінкові питання, доволі активно аналізують особливості взаємодії ЗМІ з їх аудиторією.

Французький науковець У. Еко поділив засоби комунікації на вербальні і візуальні. У праці «Від Інтернету до Гутенберга: текст і гіпертекст» (Есо У., 1996) він наголосив на різних формах комунікації, що мирно співіснують і які не слід протиставляти. Відомий канадський дослідник ЗМК М. Маклюен виділив ряд типів комунікації: усний, друкований та переважання комунікації на основі електричних (електронних) засобів (McLuhan, 2011, 24). Він вважав, що ЗМК є формою розширення людських можливостей (McLuhan, 1965, 41). Інформаційна концепція М. Маклюена і нині доволі актуальна, вона

дала поштовх класифікації форм ЗМК, що основані на різних технічних засобах. Крім теорії М. Маклюєна, до інформаційних слід віднести також теорію А. Тоффлера (Toffler, 1984).

Увагу привертають природо-відтворювальна теорія В. Петрова (Петров, 2003), семіотична теорія О. Сибірякової (Сибірякова, 1998), політична теорія Д. Данієльса (Daniels, 1998) тощо. Остання, зокрема розглядає вплив політичних кейсів у ЗМІ, в т.ч. і публіцистичного характеру. Схожу думку підтвердив і К. Аннан, вказавши у доповіді «Нове тисячоліття – нове інформаційне суспільство», на «позитивний вплив розвитку інформаційно-комунікаційних технологій на соціальний розвиток суспільства в межах окремо взятої країни, що з розвитком Інтернету й програм «електронного уряду» розширює можливості участі населення у формуванні громадянського суспільства. Формування нової телекомунікаційної політики підвищує роль ЗМІ, електронні версії яких стають дешевшими й доступнішими» (Secretary-General, 1999).

164

В останні роки проведені конференції, видані монографії, велика кількість наукових статей, захищені докторські, кандидатські дисертації, що в різній мірі торкаються означеної проблеми. Так, це дослідження в галузі юридичних наук (Берназюк, 2021; Доронін, 2020; Щербина, 2020; Дніпров, 2019; Журавель, 2021), соціології (Бойко, 2021), економіки (Струтинська, 2020; Тертичний, 2021; Костинець, 2021; Юринець, 2016; Ракіпов, 2021), державного управління (Николаєва, 2021; Пилипенко, 2021; Кузьменко, 2020). Вказані наукові доробки присвячені питанням діджиталізації, е-комунікаціям, е-урядуванню, ЗМІ, що свідчить про значний інтерес науковців і громадян до проблеми. Водночас, з цього переліку наукових праць можна зробити висновок, що детальнішого вивчення потребує соціальний ефект впровадження е-комунікацій та врядування на стан ГС в умовах широкомасштабної війни, розв'язаної рф проти України.

Мета статті – дослідження соціального впливу застосування е-комунікацій на стан громадянського суспільства України в умовах широкомасштабної війни проти рф. У статті використано статистичний, порівняльний, моніторинговий методи, системний і функціональний методологічні підходи.

Виклад основного матеріалу. Політика та її специфіка завжди були пов'язані не лише з окремими особистостями й їх правами, а й з різними групами та спільнотами. Значний вплив на формуван-

ня і функціонування соціальних спільнот в останні роки здійснюють е-трансформації та зміни у розвитку е-комунікацій. Зазвичай політики повинні прагнути захищати інтереси цих громад. Тому зміни в політиці тісно пов'язані зі змінами в соціальних спільнотах, характеристики яких значною мірою залежать від можливостей і масштабів комунікаційних відносин між людьми. Попри це, історія людства багато в чому перебивається з історією соціальних відносин, мереж, спільнот, які, в свою чергу, також тісно пов'язані зі змінами комунікаційних технологій.

За останні кілька століть трансформації в комунікаціях стали відчутним фактором змін у взаємодії індивідів, формуванні ідентичності та, зрештою, змін у спільнотах, до яких вони належать. Поява сучасної нації як «уявної спільноти» стала можливою із розвитком друкованих ЗМІ, масовою освітою та створенням основ спільної офіційної мови, історії і сприйняття спільної ідентичності для великих груп людей. Адже насамперед вони виступають суб'єктом суспільних відносин, що формує основу сучасної держави і міждержавних відносин.

165

Створення сучасної держави можливе за наявності сучасної нації, яка розвивається завдяки інтенсивним комунікаціям, найперше завдяки культурі друкованої книги як передумови масової грамотності й опосередкованої комунікації через спільну мову, книги, газети та журнали. Це сприяло побудові окремих національних спільнот з єдиною ідентичністю й солідарністю у межах певної території. Друкована книга і газета підвищили національний інтелект і літературу, стали одним з чинників формування нації як єдиної територіальної спільноти. Якщо нація, як сучасна спільнота, певною мірою є породженням епохи Гутенберга, друкованих ЗМІ і найперше газет, то радіо і телебачення на ранніх стадіях, аж до 60-х рр. XX ст. були основою для становлення масових комунікацій і масового суспільства. Цей історичний тип спільнот, на думку політолога з США Б. Андерсона, який у монографії «Уявні спільноти» описав процес появи націй, характерний «для періоду найпотужнішого розвитку національної держави – інституту захисту суверенітету в певних територіальних межах і нації як територіальної «уявної спільноти» (Anderson, 1991, 5).

До розвитку електронних медіа основні неконтактні спільноти, які об'єднували значну кількість індивідів, могли не знати один одного особисто, були територіально локалізовані і залежні, об'єднані

географічною близькістю та можливостями спільної діяльності на певному просторі. Навіть ідея розвитку класів у сучасній державі спирається на те, що вони можуть реалізувати себе, збираючи на великих підприємствах тисячі робітників, які вступають у прямі контакти. До появи сучасних інформаційних технологій та Інтернету спільноти визначали за територіальними, класовими ознаками, їх спільною діяльністю тощо. Ще К. Маркс вважав, що революція пролетаріату почнеться на великих промислових підприємствах, де люди працюють разом, спілкуються, створюють колективи, обговорюють проблеми і, зрештою, об'єднуються й організовуються для здійснення такої діяльності. Втім, нині поняття спільноти є більш розмитим.

Е-комунікації ніби «відмежовують» спільноти від певної території, формують процеси, які можна охарактеризувати як «детериторізація» спільнот. Цей процес наче стискає простір, робить комунікацію незалежною від спільноти, веде до різкого скорочення її ролі у формуванні спільнот та їх ідентичності.

166

З розвитком е-комунікацій все чіткіше проявляються дві основні тенденції. Перша полягає в тому, що майже всі існуючі спільноти й організації прагнуть створити власні Інтернет-сайти і віртуальні комунікаційні системи. Це допомагає їм розвивати традиційний спосіб функціонування у фізичному просторі. Друга тенденція вказує, що завдяки Інтернету з'являються нові віртуальні спільноти, а старі спільноти, які втратили свою важливість, починають нове життя, в якому домінують віртуальні зв'язки. Втім, спільноти, які виникли в Інтернеті, теж можуть проявлятися у фізичному просторі. В першому випадку ми виходимо з наявних спільнот, які отримують віртуальний вимір, а в другому – віртуальні спільноти отримують відповідний фізичний вимір. Так, кожна з традиційних релігійних спільнот (християнство, іслам, буддизм, зороастризм, протестантські гілки християнської церкви і нові релігійні рухи), представлена в кіберпросторі й активно його використовує для залучення нових вірних і зміцнення спільнот.

Разом з тим, виникають нові релігії й споріднені спільноти, унікальні для Інтернет-кіберрелігій з віртуальними храмами і віртуальним паломництвом, такі як техноязичництво, що представляє собою адаптацію т.зв. неоязичництва до нових технологій, чи т.зв. «Перша церква кіберпростору» (Brasher, 2001). Для нас у цьому випадку є

важливими віртуальні виміри попередніх спільнот чи домінування віртуальних форм спілкування при функціонуванні спільноти.

У науковій літературі зустрічаються різні терміни зі схожим змістом – «мережі спільнот», «вільні мережі», «громадянські мережі», «комп'ютерні мережі», «е-спільноти», «віртуальні племена», «кібер-спільноти», «кібер-суспільства», «цифрові спільноти», «віртуальні спільноти», «розпорошені спільноти», «інформаційні спільноти», «онлайн-спільноти» тощо. Всі вони мають одну головну рису – доступ до ідей, можливість публікувати, ділитися інформацією та спілкуватися з людьми в усьому світі, яка виникла чи з'явилася безпрецедентно в історії людства – завдяки сучасним цифровим технологіям.

Можливо, через нещодавню появу сучасних е-технологій у звичному вжитку, ще не існує загальноприйнятого визначення поняття, вираженого цими різними термінами. Найчастіше його трактують як спільноти, в організації та функціонуванні яких провідну роль відіграє опосередкована комп'ютером комунікація, а окремі учасники можуть бути просторово розосереджені в різних місцях. Суттєвими в їх взаємодії є не географічний простір і фізичні контакти, які відігравали важливу роль у попередні періоди, а спільні мовні практики, скорочення слів, неологізми і набори спільних значень. Якщо раніше просторова близькість була доволі важливим чинником появи та розвитку громади, то зараз вона втрачає свою роль. Для активної участі в е-спільноті, людина повинна вміти щось сказати про тему, яка в ній обговорюється, розуміти, що приховано за цією дискусією, усвідомлювати ситуацію, яка до неї призвела, й ідентичність учасників, їх умовності, кодекси, норми, цінності і стиль відносин. Навіть поняття «нетикет» (від «мережа» – «нет» і «етикет») з'явилося для опису певної лексики, яку вживають учасники Інтернет-спілкування (Baym, 2003, 1015-1016).

В «Енциклопедії спільноти: від села до віртуального світу» К. Фішер і К. Дюранс описують віртуальні спільноти так: «вони виникають завдяки можливостям, створених нових комунікаційних технологій для обміну інформацією, надаючи простір, де її можна постійно публікувати і оновлювати, накопичувати й аналізувати, що неможливо через інші технології; будувати зв'язки з іншою інформацією, щодо проблеми; користувачі можуть бути анонімними і майже миттєво розширювати свої знання з певної проблеми, створюючи посилання на багато інших сайтів щодо цієї ж проблеми; вони формуються за-

вдяки взаємодії індивідів і груп різного походження, які, однак, мають спільні інтереси й інформаційні ресурси; об'єднують людей зі схожими інтересами та потребами, а територія відіграє другорядну роль у їх формуванні; легко долають перешкоди в обміні інформацією і найперше, пов'язані з часом і простором; зміцнюють і розширюють е-комунікації між окремими учасниками, включають знання про різні інші схожі групи» (Fisher, Durrance, 2003, 659-660).

Вважаємо, що в цьому контексті слід звернути увагу на доволі важливі риси віртуальних спільнот. Перша полягає у тому, що територія не є фактором їх появи, існування та розвитку, а члени спільноти можуть перебувати в будь-якій точці планети, тобто, вони незалежні від простору. Друга риса характеризує відносини, які деякі автори називають «мережевою соціальністю» і заперечують традиційне поняття спільноти, яке визначали соціологи XIX ст. Е. Дюркгейм і Ф. Тьонніс (Історія соціології, 2017, 145, 161). Традиційна концепція спільноти передбачає стабільність, цілісність, відчуття приналежності кожного члена до групи, тривалі зв'язки, уявлення про близькість і спільну історію. Вона пов'язана з т.зв. «наративною соціальністю». «Мережева соціальність» більш нестабільна, непостійна, ефемерна, пов'язана із швидкою зміною ідентичностей учасників.

Взаємини між учасниками базуються на інформаційній взаємодії, а не на спільній історії. Якщо в традиційних спільнотах зв'язки ґрунтуються найперше на спільному досвіді, спільній діяльності, спільному просторі, то в мережевих спільнотах акцент робиться на спільній інформації та залежності від відповідних комунікаційних технологій. «Мережева соціальність» загалом має риси спільноти сучасного етапу, який в одних випадках називають «пізньою модерністю», а в інших – «мережевим суспільством» (Wittel, 2001, 53).

Третя риса вказує на те, що віртуальні спільноти позбавлені можливостей прямого фізичного й емоційного контакту, взаємодії у віртуальному просторі. Але, з іншого боку, існує інформаційна взаємодія, взаємне навчання, генерація знань (знання відіграють ключову роль в їх житті); функціонуючи, вони наближаються до ідеї спільнот у «суспільствах, заснованих на знаннях» більшою мірою, ніж реальні спільноти. Тож, вони відіграють важливу роль найперше у розвитку економіки, як основи знань. Інтернет-економіка базується на ідеї генерування, обміну та використання певної інформації в Інтернет-спільнотах.

Четверта риса свідчить, що на відміну від т.зв. «уявних спільнот» типу націй, де учасники не можуть безпосередньо спілкуватися між собою, віртуальні спільноти мають деякі особливості, типові для традиційних спільнот з певним контактом, де кожен знає всіх і спілкується з ними. Тож віртуальні спільноти – не звичні територіальні громади, і не «уявні спільноти». Якщо для захисту певних інтересів спільноту можуть створити політики, віддалені територіально, то традиційні цільові групи партій, яких захищають політики, зазнають змін.

Прикладом цього є діяльність українських емігрантів, які об'єднуються за кордоном у громадські й волонтерські організації. Одна з організацій – Світовий Конгрес Українців, що об'єднав майже 150 угруповань. Його мета й основні завдання – представлення інтересів українців за кордоном, поширення української культури, сприяння розвитку ГС і захисту людських та національних прав українців; сприяння визнанню незалежності України у світі. Саме завдяки тиску діаспори, діям громадських організацій, інформаційним кампаніям, петиціям і закликам світ визнав незалежність України. А нині діаспора надає відчутну волонтерську допомогу ЗСУ та цивільним громадянам. Українці живуть по всій планеті й активний спосіб їх спілкування та надання потужної підтримки Україні у війні проти рф – це Інтернет; українці несуть національну ідею, відстоюють право на свободу і незалежність нашої держави. Громадяни інших держав вивчають нашу мову і починають сприймати українців як окремих самобутній народ з тисячолітньою історією (Українська діаспора, 2023).

Отже, цільовою групою є вже не окрема локальна група, клас, соціальний, професійний чи етнічний прошарок населення, що проживає на території країни, а люди, які живуть у різних країнах. Об'єднання буває соціальним, професійним, класовим, етнічним, ідеологічним тощо, але без попереднього локального обмеження комунікацій у формуванні і функціонуванні певних спільнот. Це часто створює проблеми для політиків і держав, які стикаються з анонімністю ряду комунікацій, з швидкими процесами взаємодії/ мобілізації в Інтернеті різних груп тиску. Так, колабораціоністи, проживаючи на відрізаному півострові (на брифінгу 2021 р. вказано, що виявлено 473 особи, які працюють у судах на території окупованого Криму), можуть знайти однодумців, якщо не в місті чи селі, де вони живуть,

то за тисячі кілометрів від нього, сформувати спільноту / приєднати-ся до такої, яка з часом може розпалити соціальну напругу та підри-вати основи державності України (Колабораціоністи, 2023). На жаль, це не поодинокі випадки сучасної війни з рф, для якої характерні різні гібридні методи. Про це пишуть науковці і ЗМІ, як про «явище кримінально-правового характеру, комплекс варіацій дій, якими міг би займатися «колаборант» або «група колаборантів» – відповідно, те населення, що з тих чи інших причин співпрацює з окупаційною владою та військовими» (Каліщук, 2023, 109-110).

Схожа й проблема терористів, які у різних країнах використовують Інтернет, для знищення людей, захищаючи свої переконання і справи. Ці риси віртуальної спільноти впливають на соціальні зміни у кількох напрямках:

- збереження та зміцнення низки діючих соціальних спільнот – особистих, політичних, професійних, релігійних тощо – створюючи нові канали комунікації;

170

- швидке зростання віртуальної спільноти, бізнес-спільноти та ріст обсягу діяльності, яку людина виконує вдома. Дослідницький мозковий центр Forrester Research, який вивчає технології і марке-тинг, у 2009 р. виявив, що майже 25% працівників у компаніях із понад 100 працівниками працювали віддалено, а до 2021 р. очікува-лося їх збільшення до 33% (Георгиев, 2020, 51). Втім, COVID-19, а з 2022 р. широкомасштабна війна рф проти України, значно посили-ли важливість цього напрямку працевлаштування (здоров'я, добро-бут, зміни форми зайнятості працівників) і не лише для українців. У дослідженні «Global Human Capital Trends – 2021» компанії Deloitte виявили серед 6 000 професіоналів із управління людськими ресур-сами у 99 країнах провідні риси розвитку людського капіталу під час COVID-19 – швидке зростання обсягу віддаленої праці (The social enterprise, 2021), а значить і віртуальних спільнот, яким притаманні:

- розгортання процесів плюралізації спільнот, послаблення попе-редніх спільнот, сформованих на базі масової культури та пов'язаних з нею комунікаційно-інформаційних технологій;

- різке посилення горизонтальних взаємодій між індивідами та групами в спільнотах, особливо в період широкомасштабної ві-йни рф проти України, замість наявних пірамідальних і ієрархічних зв'язків між кількома спільнотами періоду масового суспільства і сильної національної держави;

– трансформація фізичних спільнот в інформаційні спонукає науковців вбачати в них новий тип індивідуалізму – без фізичного контакту індивідів, які спілкуються, але з відчуттям причетності (Virtual Community, 2009);

– велика кількість інформаційних спільнот відрізняються за видами своєї діяльності та цілями (тут знову можна навести приклад діяльності різних спільнот, спрямований на допомогу Україні й адресної допомоги українцям в умовах війни), а саме Інтернет значно розширює можливості їх співпраці, динаміку взаємодії, швидкість входу (виходу з) окремих осіб у різні спільноти;

– усунення кордонів національних держав через можливість інтенсивного спілкування індивідів і груп, що докорінно змінює міжнародні відносини, адже вони можуть включати все більше глобальних громадських організацій, і кожен індивід в окремих країнах може брати участь у міжнародній взаємодії;

– посилює можливості поширення екстремальних, фундаменталістських, радикальних спільнот, чи спільнот зі схильною до них поведінкою, для яких складно сформувати територіальну ознаку, оскільки тепер кожен, навіть із найбільш ретроградними й антисоціальними поглядами, може знайти на планеті серед восьми мільярдів однодумців і через спілкування з ними певні погляди та бачення, які інакше не зможуть проявитися чи залишаться непоміченими, будуть взаємно посилюватися. Типовим прикладом таких радикальних спільнот є ісламські й інші фундаменталісти та терористи;

– може з'явитися новий тип спільноти, наближений до традиційного типу натовпу людей, які не знайомі, але мають якусь колективну поведінку – це т.зв. «флешмоби» – швидко створені спільноти, які раптово збирають незнайомих людей разом, з якоюсь часто екзотичною метою. А далі вони розпорошуються.

Інтернет є потужною зброєю для об'єднання, активності та захисту прав і інтересів маргінальних груп, позбавлених певних прав і можливостей, які впродовж історії людства не змогли самоорганізуватися та боротися за ці права. Вони можуть вступати в контакт з окремими особами та групами, які стикаються з подібними проблемами, з якими вони не мали можливості спілкуватися до появи цього технологічного інструменту. Інтернет сприяє їх самоорганізації – через нього вони отримують величезну кількість знань і інформації, що важливі для прояву різних якостей. Через Інтернет вони активно

комунікують з іншими групами й інституціями, можуть висувати свої вимоги, захищати та просувати їх, щоб отримати різнопланову підтримку (Юнеско: важливість Інтернету, 2020).

Часто складним, через анонімність, є питання лідерства і способу прийняття рішень в інформаційних спільнотах, оскільки ослаблення попередніх соціальних ієрархій і горизонтальність зв'язків між ними та відсутність попереднього типу організації, можуть перешкоджати їх впливу на фізичний світ і можливості досягнення цілей, які можуть мати політичний характер. Звісно, це залежить від конструкції самого сайту та правил функціонування спільноти, але як сформувати лідерство серед територіально віддалених груп чи індивідів?

Вважаємо, що характеристики віртуального світу мало відрізняються від характеристик фізичного світу: лідер – це той, хто контактує з іншими спільнотами, щоб організувати і зміцнити спільноту, поділитися більшою кількістю інформації, допомогти отримати учасникам доступ до неї, розвивати методи спілкування за межами географічних та інших бар'єрів, використовувати Інтернет як засіб організації, висловлювати думку, до якої інші схильні прислухатися тощо. Різниця в тому, що у віртуальному середовищі лідерство теж зазнає певних змін. У фізичному світі необхідні такі риси, як ораторство, авторитет, зовнішній вигляд тощо, а у віртуальному світі головною якістю, необхідною лідеру, є його організаторські здібності та вміння координувати дії й інформаційні взаємозв'язки, а не команда чи команди.

Змінюється не лише особистий світ людей, а й те, як вони взаємодіють між собою. І хоча всі вони сприймають зміни, є значні відмінності в тому, як вони сприймають вплив інформаційних технологій на особистість, соціальну та політичну участь. Попри ці протилежні оцінки, ролі та перспективи віртуальних спільнот, не слід заперечувати, що нові комунікаційні й інформаційні технології усувають часові та просторові обмеження, дозволяють отримати доступ значно більшій кількості людей, встановлювати зв'язки і взаємини, немислимі раніше. Більше того, формування та розширення нових спільнот не виключає існування локальних соціальних спільнот (за спільним місцем проживання) – навпаки, воно навіть доповнює та розвиває їх, надаючи їм нові канали комунікації.

Деякі віртуальні спільноти стикаються з проблемами, пов'язаними з політичним чи корпоративним тиском, який перешкоджає їх роз-

витку, з браком фінансів для їх функціонування, але низька вартість нових комунікацій та готовність учасників займатися волонтерством у вільний час, інвестуючи особисті кошти, залучаючи кошти через Інтернет, – це фактор подолання нестачі коштів, яка раніше була дуже важливим обмеженням. То що ж тоді спонукає людей брати участь в онлайн-спільнотах, якщо на перший погляд вони не мають у цьому прямого інтересу? За словами П. Коллока, для цього є три причини: взаємність, створення репутації, почуття ефективності (Kollock, 1999).

Взаємність означає, що індивіди приєднуються до соціальних спільнот, адже вони отримують можливість взаємно ділитися більшою кількістю корисної інформації про події, вирішувати нагальні проблеми. Формування репутації – учасники можуть отримати популярність і певну неформальну позицію через участь у спільнотах *yes-day* – здобути популярність, заробити фінансові ресурси, висловити власну думку, опублікувати свої профілі тощо. Не випадково останнім часом все більше політиків, громадських діячів, науковців і простих громадян реєструють свої блоги та сторінки. Почуття ефективності – людина відчуває, що може впливати на світ через власні думки і погляди. Відома одна з основних ідей демократії – громадяни мають право впливати на уряди та політичну систему в цілому. Хоча кожна людина має власну мотивацію для участі у певній соціальній мережі, три згадані мотивації є достатньо загальними, щоб охопити багато більш конкретних мотивацій для участі. Так, конкретним мотивом участі може бути здійснення теракту, а основним мотивом – почуття ефективності; конкретним мотивом може бути бідність/нездатність споживача знайти ліки від рідкісної хвороби, а основним мотивом взаємність у діях споживачів тощо.

Лукас Г.С. – молодший писав, що «люди люблять бути на зв'язку; людина – соціальна тварина, а онлайн-спільноти створюють відчуття спільності» (Lucas, 2008). Легкість спілкування з багатьма людьми сприяє зв'язкам, які виходять за межі доступних фізичних груп, і дозволяє віртуальним відносинам та спільнотам набувати власної сили і динаміки. Ті, хто в них бере участь, можуть мати певні міжособистісні почуття: причетності чи спільну ідентичність. Втім, індивід, занурений у гігантську глобальну інформаційну систему, отримує проблему, як реагувати на лавину різної інформації, що обрушується на нього. Це торкається не лише загальної, неособистої інформації, а й

необхідної кореспонденції. Так, е-пошта, яка з появою Інтернету вважалася інструментом більших можливостей і свободи людини, нині є «тиранією». На це вказують серйозні дослідження.

У середньому працівник корпорації у США отримує понад 200 е-листів щодня – особисті листи, ділова і колегіальна інформація, спам, спроби крадіжки особистих даних, пересилання інформації про якусь проблему багатьом людям чи сигнали з якогось сайту, на якому хтось зареєстрований, що він може отримати там відповідну інформацію. При попередньому типі комунікацій це було б 200 паперових листів чи 200 телефонних дзвінків щодня. Відповісти на них, очевидно, не реально. А потік повідомлень зростає постійно, як і кількість людей, підключених до мережі. Все більше часу втрачається на е-пошту, адже мобільний зв'язок з Інтернетом роблять це постійною проблемою і процесом. Людина відчуває себе серед великого скупчення людей, з якими постійно майже одночасно розмовляє, і немає часу на відокремленість, усамітнення, на прямі й особисті зв'язки. Постійно зростаюча маса людей приголомшена цим спілкуванням, і проблема все більше полягає в тому, як обрати й обмежити його, як звільнити час від «залежності від е-пошти» (Freeman, 2011).

Висновки. Отже, розвиток е-комунікацій є передумовою для змін у діяльності організацій, спільнот і політиків, яка стає все прозорішою і повинна відповідати на очікування громадянського суспільства, що активізується. Зміни відбуваються у державних і недержавних органах, забезпечуючи доступ до них, посилюючи прозорість, підвищуючи можливість для громадян брати участь у процесі прийняття рішень тощо. Політика значно залежить від думки громадянського суспільства, соціальних спільнот і громадських організацій. Політична влада стає більш децентралізованою, а центрів влади стає все більше.

На відміну від радіо й ТБ, що сприяли централізації влади, Інтернет веде до її децентралізації, формування моделі нового типу демократії, конвергентних процесів між представницькою і прямою демократією. Поки що є лише елементи нового типу демократії, який, на нашу думку, доцільно означити як «демократія співпраці» чи «мережева демократія». З'являються цілком нові характеристики публічної сфери, що все більше трансформується як блогосфера чи політична блогосфера, й, у свою чергу, конвергує з традиційними медіа

та все більше сприяє руйнації монополії попередніх корпоративних медіа і владних еліт.

Громадяни отримують все більше інформації в реальному часі, як і всі інші рішення щодо політики та політиків надходять у реальному часі – навіть через ТБ чи включення в Мережу. Підтримка технологій Інтернет-повідомлень збільшує можливості громадян брати безпосередньо участь у політиці, стає фактором покращення прозорості, ефективності різних органів підтримки.

Аналіз об'єднуючих та мережевих особливостей нового типу е-демократії й інших характеристик, з якими вона пов'язана – протестні та антисистемні рухи, трансформуються у напрямі «розумних спільнот» чи «розумних натовпів», оскільки їх дії реалізуються одночасно у віртуальному та реальному просторі. Сподіваємося, що Інтернет і далі розвиватиметься вільно, з щонайменшими політичними й економічними обмеженнями, за активної участі користувачів, впливатиме на політику більше ніж політика впливає на нього.

175

Джерела та література:

1. Берназюк О.О. Цифрові технології у праві: тенденції та перспективи розвитку : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07. Ужгород, 2021. 541 с.
2. Бойко Н.Л. Інтернет як ресурс демократизації українського суспільства : дис. ... д-ра соціолог. наук : 22.00.04. Київ, 2021. 417 с.
3. Георгиев, А. Mobile First. В-к Капітал. 20–26 февруари 2020.
4. Дніпров О.С. Парадигма виконавчої влади в Україні: адміністративно-правовий аспект : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07. Львів, 2019. 498 с.
5. Доронін І.М. Національна безпека України в інформаційну епоху: теоретико-правове дослідження : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2020. 539 с.
6. Журавель Я.В. Адміністративно-правове забезпечення децентралізації органів виконавчої влади в Україні: дис... д-ра юрид. наук: 12.00.07. Київ, 2021. 517 с.
7. Історія соціології (у 2-х книгах): навч. посіб. /А.О Рахманов, С.С. Бульбенюк, Ю.М. Манелюк. К.: КНЕУ, 2017. 279 с.
8. Каліщук О. Феномен колабораціонізму у правовій системі України: історична ретроспектива та сучасні виклики. Літопис Волині. Всеукраїнський науковий часопис. Чис. 28. 2023. С. 108-114.

9. Колабораціоністи мимоволі? 2023. URL: <https://matrix-info.com/kolaboratsionisty-mymovoli/>

10. Костинець Ю.В. Управління розвитком ринку послуг на засадах маркетингу в умовах цифрової трансформації економіки : автореф. дис. ... д-ра екон. наук : 08.00.03. Київ, 2021. 38 с.

11. Кузьменко В.М. Цифровізація публічних послуг органів самоорганізації населення в Україні : дис. ... д-ра філософії : 281 «Публічне управління та адміністрування». Дніпро, 2020. 218 с.

12. Николаєва В.І. Державне управління розвитком системи соціальної роботи в умовах транзитивного суспільства : дис. ... д-ра наук з держ. упр. : 25.00.02. Маріуполь, 2021. 589 с.

13. Петров В. «Ars poetica» Маланюка. Українське слово. Хрестоматія: В 4 книгах. К., 2003.

14. Пилипенко В.П. Державна політика інноваційного розвитку в трансформаційний період : дис. ... канд. наук з держ. упр. : 25.00.02. Київ, 2021. 201 с.

176

15. Ракіпов В.Р. Стратегічне управління територіальним розвитком в умовах цифрової трансформації : дис. ... канд. екон. наук : 08.00.05. Херсон, 2021. 198 с.

16. Сибірякова О. Відеокommунікація в структурі сучасної культури: еволюція впливу на людину: Дис....к.і.н.: 10.00.01 / Київ. держ. ун-т культури і мистецтв. К., 1998. 149 с.

17. Струтинська І.В. Цифрова трансформація як імператив інноваційного розвитку бізнес-структур : дис. ... д-ра екон. наук : 08.00.04. Запоріжжя, 2020. 487 с.

18. Тертичний Я.С. Детермінанти розвитку електронної комерції в умовах глобальної дигіталізації: дис. ... канд. екон. наук: 08.00.02. Вінниця, 2021 206с.

19. Українська діаспора: боротьба за незалежність далеко за межами Батьківщини. 2023. URL: <https://home.ednannia.ua/online-studio/articles/ukrayin-ska-diaspora-borotba-za-nezalezhnist-daleko-zamezhamy-batkivshhyny>

20. Щербина А.О. Адміністративно-правове регулювання використання персональних даних суб'єктами владних повноважень в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Запоріжжя, 2020. 232 с.

21. ЮНЕСКО: важливість Інтернету на тлі посилення загроз. 2020. URL: <https://pon.org.ua/novyny/8163-yunesko-vazhlyvist-nternetu-na-tl-posilennya-zagroz>.

22. Юринець З.В. Інноваційні стратегії в системі підвищення конкурентоспроможності економіки України : дис. ... д-ра екон. наук : 08.00.03. Львів, 2016. 519 с.

23. Anderson, B. *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*. Revised Edition. London – New York: Verso, 1991. 224 p.

24. Baym, N.K. *Online Communities, Communication*. Encyclopedia of community: from village to virtual world. Ed. by Christensen, Karen and Levinson, David, Vol. 3, London: Sage, 2003, pp. 1015–1016.

25. Brasher, B. *Give me that online religion*. San Francisco: Wiley, 2001. 203 p.

26. Daniels, D. *Kunst als Sendung. Radio, Fernsehen und Internet in kunstlerischer Utopie, Theorie und Praxis*. Munich, 1998. 315 s.

27. Eco, U. *From Internet to Gutenberg. The Lecture Presented by Umberto Eco at Columbia University, New York: The Italian Academy for Advanced Studies in America*. (1996). URL: <http://www.goodwin.ee/ekafoto/tekstid/Eco%20Umberto%20-%20From%20Internet%20to%20Gutenberg.pdf>

28. Fisher, K. E., Durrance J. C. *Information Communities*. Encyclopedia of community: from village to virtual world. Ed. by Christensen K. and Levinson D. Vol. 2, London: Sage, 2003, pp. 659–660.

29. Freeman, J. *The Tyranny of E-mail: The Four – Thousand – Year Journey to Your Inbox*. Scribner: Hardcover, 2011. 256 p.

30. Kollock, P. *The Economies of Online Cooperation: Gifts and Public Goods in Cyberspace*. Communities in Cyberspace. Marc Smith and Peter Kollock (eds.). London: Routledge, 1999. P. 220-239.

31. Lucas, Jr., Henry, C. *Inside the Future: Surviving the Technology evolution*. London: Praeger, 2008. 224 p.

32. McLuhan, M. *The Gutenberg Galaxy. The Making of Typographic Man*. Toronto. Buffalo. London: University of Toronto Press. 2011. 337 p.

33. McLuhan, M. *Understanding Media The Extensions of Man*. London, New York: MIT Press, 1965. 396 p.

34. Secretary-General Emphasizes Important Role of United Nations for New Millennium. 1999. URL: <https://press.un.org/en/1999/19991215.sgsm7262.doc>

35. The social enterprise in a world disrupted. Deloitte's 2021 Global Human Capital Trends report. URL: <https://www2.deloitte.com/ua/en/pages/about-deloitte/press-releases/gx-2021-global-human-capital-trends-report.html>

36. Toffler, A. Third Wave : the Classic Study of Tomorrow. New York: Random House Publishing Group, 1984. 560 p.

37. Virtual Community Practices and Social Interactive Media: Technology Lifecycle and Workflow Analysis. Ed. Demosthenes Akoumianakis, Hershey-NewYork: IGI Global, 2009. 530 p.

38. Wittel, A. Toward a Network Sociality. Teory, Culture&Society, 2001, Vol. 18, № 6, P. 51–55.

References:

1. Bernaziuk O.O. Tsyfrovi tekhnolohii u pravi: tendentsii ta perspektyvy rozvytku : dys. ... d-ra yuryd. nauk : 12.00.07. Uzhhorod, 2021. 541 s.

178

2. Boiko N.L. Internet yak resurs demokratyzatsii ukrainskoho suspilstva : dys. ... d-ra sotsioloh. nauk : 22.00.04. Kyiv, 2021. 417 s.

3. Heorhyev, A. Mobile First. V-k Kapytal. 20–26 february 2020.

4. Dniprov O.S. Paradyhma vykonavchoi vlady v Ukraini: administratyvno-pravovyi aspekt : dys. ... d-ra yuryd. nauk : 12.00.07. Lviv, 2019. 498 s.

5. Doronin I.M. Natsionalna bezpeka Ukrainy v informatsiinu epokhu: teoretyko-pravove doslidzhennia : dys. ... d-ra yuryd. nauk : 12.00.01. Kyiv, 2020. 539 s.

6. Zhuravel Ya.V. Administratyvno-pravove zabezpechennia detsentralizatsii orhaniv vykonavchoi vlady v Ukraini : dys. ... d-ra yuryd. nauk : 12.00.07. Kyiv, 2021. 517 s. 7. Istoriia sotsiolohii (u 2-kh knykhakh): navch. posib. /A.O Rakhmanov, S.S. Bulbeniuk, Yu.M. Maneliuk. K.: KNEU, 2017. 279 s.

7. Kalishchuk O. Fenomen kolaboratsionizmu u pravovii systemi Ukrainy: istorychna retrospektyva ta suchasni vyklyky. Litopys Volyni. Vseukrainskyi naukovyi chasopys. Chys. 28. 2023. S. 108-114.

8. Kolaboratsionisty mymovoli? 2023. URL: <https://matrix-info.com/kolaboratsionisty-mymovoli/>

9. Kostynets Yu.V. Upravlinnia rozvytkom rynku posluh na zasadakh marketynhu v umovakh tsyfrovoi transformatsii ekonomiky : avtoref. dys. ... d-ra ekon. nauk : 08.00.03. Kyiv, 2021. 38 s.

10. Kuzmenko V.M. Tsyfrovizatsiia publichnykh posluh orhaniv samoorhanizatsii naselennia v Ukraini : dys. ... d-ra filosofii : 281 «Publichne upravlinnia ta administruvannia». Dnipro, 2020. 218 s.

11. Nykolaieva V.I. Derzhavne upravlinnia rozvytkom systemy sotsialnoi roboty v umovakh tranzytynoho suspilstva : dys. ... d-ra nauk z derzh. upr. : 25.00.02. Mariupol, 2021. 589 s.

12. Petrov V. «Ars poetica» Malaniuka. Ukrainske slovo. Khrestomatiia: V 4 knyakh. K., 2003.

13. Pylypenko V.P. Derzhavna polityka innovatsiinoho rozvytku v transformatsiinyi period : dys. ... kand. nauk z derzh. upr. : 25.00.02. Kyiv, 2021. 201 s.

14. Rakipov V.R. Stratehichne upravlinnia terytorialnym rozvytkom v umovakh tsyfrovoy transformatsii: dys. ... kand. ekon. nauk: 08.00.05. Kherson, 2021.198s.

15. Sybiriakova O. Videokomunikatsiia v strukturi suchasnoi kultury: evoliutsiia vplyvu na liudynu: dys....k.i.n.: 10.00.01 / Kyiv. derzh. un-t kultury i mystetstv. K., 1998. 149 s.

179

16. Strutynska I.V. Tsyfrova transformatsiia yak imperatyv innovatsiinoho rozvytku biznes-struktur : dys. ... d-ra ekon. nauk : 08.00.04. Zaporizhzhia, 2020. 487 s.

17. Tertychnyi Ya.S. Determinanty rozvytku elektronnoi komertsii v umovakh hlobalnoi dyhitalizatsii: dys. ... kand. ekon. nauk: 08.00.02. Vinnytsia, 2021 206s.

18. Ukrainska diaspora: borotba za nezalezhnist daleko za mezhamy Batkivshchyny. 2023. URL: <https://home.ednannia.ua/online-studio/articles/ukrayin-ska-diaspora-borotba-za-nezalezhnist-daleko-za-mezhamy-batkivshhyny>

19. Shcherbyna A.O. Administratyvno-pravove rehuliuвання vykorystannia personalnykh danykh subiektamy vladnykh povnovazhen v Ukraini : avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk : 12.00.07. Zaporizhzhia, 2020. 232 s.

20. YuNESKO: vazhlyvist Internetu na tli posylennia zahroz. 2020. URL: <https://pon.org.ua/novyny/8163-yunesko-vazhlyvist-nternetu-na-tl-posilennya-zagroz>.

21. Yurynets Z.V. Innovatsiini stratehii v systemi pidvyshchennia konkurentospromozhnosti ekonomiky Ukrainy : dys. ... d-ra ekon. nauk : 08.00.03. Lviv, 2016. 519 s.

22. Anderson, B. *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*. Revised Edition. London – New York: Verso, 1991. 224 p.

23. Baym, N.K. *Online Communities, Communication*. *Encyclopedia of community: from village to virtual world*. Ed. by Christensen, Karen and Levinson, David, Vol. 3, London: Sage, 2003, pp. 1015–1016.

24. Brasher, B. *Give me that online religion*. San Francisco: Wiley, 2001. 203 p.

25. Daniels, D. *Kunst als Sendung. Radio, Fernsehen und Internet in kunstlerischer Utopie, Theorie und Praxis*. Munich, 1998. 315 s.

26. Eco, U. *From Internet to Gutenberg. The Lecture Presented by Umberto Eco at Columbia University*, New York: The Italian Academy for Advanced Studies in America. 1996. URL: [http://www.goodwin.ee/ekafoto/tekstid/Eco%20Umberto 20-%20From%20Internet%20to%20Gutenberg.pdf](http://www.goodwin.ee/ekafoto/tekstid/Eco%20Umberto%20-%20From%20Internet%20to%20Gutenberg.pdf)

180 — 27. Fisher, K. E., Durrance J. C. *Information Communities*. *Encyclopedia of community: from village to virtual world*. Ed. by Christensen K. and Levinson D. Vol. 2, London: Sage, 2003, pp. 659–660.

28. Freeman, J. *The Tyranny of E-mail: The Four – Thousand – Year Journey to Your Inbox*. Scribner: Hardcover, 2011. 256 p.

29. Kollock, P. *The Economies of Online Cooperation: Gifts and Public Goods in Cyberspace*. *Communities in Cyberspace*. Marc Smith and Peter Kollock (eds.). London: Routledge, 1999. P. 220–239.

30. Lucas, Jr., Henry, C. *Inside the Future: Surviving the Technology evolution*. London: Praeger, 2008. 224 p.

31. McLuhan, M. *The Gutenberg Galaxy. The Making of Typographic Man*. Toronto. Buffalo. London: University of Toronto Press. 2011. 337 p.

32. McLuhan, M. *Understanding Media The Extensions of Man*. London, New York: IT Press, 1965. 396 p.

33. Secretary-General Emphasizes Important Role of United Nations for New Millennium. 1999. URL: <https://press.un.org/en/1999/19991215.sgsm7262.doc>

34. *The social enterprise in a world disrupted*. Deloitte's 2021 Global Human Capital Trends report. URL: <https://www2.deloitte.com/ua/en/pages/about-deloitte/press-releases/gx-2021-global-human-capital-trends-report.html>

35. Toffler, A. *Third Wave : the Classic Study of Tomorrow*. New York: Random House Publishing Group, 1984. 560 p.

36. Virtual Community Practices and Social Interactive Media: Technology Lifecycle and Workflow Analysis. Ed. Demosthenes Akoumianakis, Hershey-NewYork: IGI Global, 2009. 530 p.

37. Wittel, A. Toward a Network Sociality. *Teory, Culture&Society*, 2001, Vol. 18, № 6, P. 51–55.